

Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde

Af *Bernhardt Jensen*

Når man fra de lokalhistoriske foreningers og arkivers side har ønsket at drøfte emnet »Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde«, må det være udtryk for, at der med den omfattende kommunale reform, som gennemførtes i 1970, er opstået nye problemer for de lokalhistorisk interesserede: Måske nye muligheder. Og måske også en vis uro for det fremtidige arbejde.

Mange har spurgt sig selv, om dannelsen af de større administrative enheder ikke vil indebære en risiko for, at det lokale foreningsliv, herunder også det lokalhistoriske virke, går i stykker eller sygner hen. Vil den kommunale sammensmeltning føre med sig, at man udvisker de små enheders særpræg og sogneliv, så også de følelser og tilsyndelser, der bærer den lokalhistoriske interesse, ikke længere har noget at leve af? Jeg, som ud fra en række begrundelser af økonomisk og byplanmæssig art, er gået ind for kommunesammenlægningerne, erkender blankt, at risikoen er der. Men den var der desværre i forvejen. Jeg kan tage Dem med ud i nogle af vore nærmest beliggende forstæder og vise Dem, at der allerede før sammenlægningen var sket en så fuldstændig udradering af de gamle landsbymiljøer, at den frygtede store kommune ikke kunne have gjort det mere effektivt end sognerådene gjorde det. For sagen er jo den, at selv den lille hyggelige landkommune ikke har haft noget højere ønske end at blive større. Alle havde de vokseværk, og derfor måtte det ende med sammenlægningen. I hvert fald i de større byers nærhed er den lille enheds egetliv forsvundet. Samtidig med, at der fra landet stadig går en strøm mod byerne, går der også en strøm fra byerne ud i alle de omgivende landsbyer og stationsbyer med bosætning for øje.

Alle disse flytninger og adskillelsen mellem boligby og arbejdsplads-by fremmer en vis

rodløshed, som umiddelbart ikke skulle synes gunstig for oparbejdelse af en interesse for hjemstavnen eller dens historie. Den bofaste, oftest lidt ældre del af befolkningen, kan ikke i længden bære arbejdet oppe. Men heldigvis er der samtidig visse tegn på, at rodløsheden som alment generelt fænomen også hos den unge generation kan føde en interesse for den historiske baggrund for tilværelsen. Interessen for det stedlige miljø, for bevaring af bybilleder i stedet for totalsaneringer, for bevaring af allétræer i stedet for motorveje, er meget stor hos en del af ungdommen, bl. a. også hos arkitekter og byplanlæggere, og det kan føre til et frugtbart samspil med lokalhistorien.

Tilbage står så spørgsmålet, om denne interesse for miljø og for stedlig historie også er så levende hos kommunalpolitikerne, at man tør overlade ansvaret for disse spørgsmåls rette løsning til dem. Her må jeg som kommunalpolitiker udtrykke en stor tvivl. Når sandheden skal frem, må det desværre siges, at kommunalpolitikerne ofte har en særdeles ringe lokalhistorisk ballast – til trods for, at det faktisk burde være enhver lokalpolitikers pligt at kende hovedtrækkene i sin bys og egns historie. Ethvert kommunalbestyrelsesmedlem burde have stedets historie udleveret til pligtlæsning.

For lokalhistorikerne er det i hvert fald af afgørende betydning, at byplanlægningen ikke foregår under fuldstændig tilsidesættelse af historiens krav på at blive hørt. Vi har desværre ikke som i mange tyske og svenske byer stadsantikvarer til at beskytte de historiske minder. Men arbejder man med byhistorie, ved man, hvor afgørende det er for at kunne levendegøre en lokalitets fortid, at man har fikspunkter at støtte sig til. Man kan vanskeligere fortælle på en levende måde om en gade, der er helt udraderet, end om en gade,

der er bevaret i sit forløb og med enkelte gamle hjørnестene i den nyere bebyggelse. Man kan ikke få folk til at føle det samme for et butikscenter, hvor der engang lå en landsbyidyl, som for en samling gårde, der stadig ligger omkring det gamle gadekær. Uden at vi skal forlange byernes udvikling standset, kan vi godt fordrе, at den ikke behøver at foregå hen over alt det, som giver de gamle lokaliteter deres særpræg, og som er en forudsætning for menneskets trivsel og for en sammenhæng bagud og fremad.

Så meget, indtil videre, om lokalhistoriens ideologiske placering i den kommunale sektor. Derefter kan vi gå til den side af sagen, der hedder økonomi og bevillinger. Her kan vi straks stille to spørgsmål:

Hvorfor bevilger f.eks. Århus kommune i det hele taget et vist beløb til Historisk Samfund for Århus Stift? og hvorfor er bevillingen lige akkurat på 800 kr.?

Det første spørgsmål – hvorfor der ydes en bevilling – må vistnok besvares med: det gør man nu engang af tradition, og det andet – om beløbets størrelse – må besvares med: véd ikke!

Svarene er lidet oplysende. Men de er uden tvivl karakteristiske for den praksis, der kendetegner både den statslige og kommunale bevillingspraksis – i hver fald når det gælder kulturelt arbejde.

Det er gammel skik, at når et vist antal borgere samler sig om et ideelt og kulturelt arbejde så yder det offentlige støtte til det. Beløbets størrelse bliver da gerne bestemt af, hvad man hidtil har ydet til beslægtede formål. Så formløst og – om man vil – uovervejeth er sagen. Det er ubestrideligt, at de kulturelle bevillinger hidtil har været præget af tilfældigheder. Det er imidlertid ikke holdbart i det lange løb. Vi kan ikke fortsætte med det, vi kunne kalde et levn fra det gamle nationalliberale bystyre, hvor man hjælper sig frem fra tilfælde til tilfælde. Kommunerne må overveje, hvordan og hvilken kulturpolitik man vil drive. I fremtiden må en stigende del af de kulturpolitiske bestræbelser ligge i kommunerne – dermed er ikke sagt noget om byrdefordelingen. Det er nemlig væsentligt at det

kulturelle arbejde har en så nær tilknytning til befolkningen som muligt, og først nu har vi med storkommunerne fået lokale organer af en sådan størrelsesorden, at de kan drive kulturpolitik.

Bliver der så nogen plads for lokalhistorien i den nye kulturpolitik? Det er ganske givet, at Dansk historisk Fællesforening har en særlig forpligtelse til at søge at bringe klarhed omkring dette problem.

Klarheden skabes ikke ved, at medlemmerne i denne forsamling kommer med en række trosbekendelser. Det vil være nødvendigt, at der foretages en systematisk undersøgelse i lighed med f.eks. Danmarks Radios store lytter- og seerundersøgelser.

I øjeblikket udgives en række lokalhistoriske årbøger, og spredt landet over er der et stort antal kulturhistoriske museer. Det er imidlertid en kendsgerning, at vi ikke ved, om årbøgerne læses, og at vi ikke ved, om publikum oplever museerne. Om de lokalhistoriske årbøger ved vi dog, at de spredes på egnen; men om museerne i særlig grad har et lokalt publikum eller blot er mål for flygtige turistbesøg, det ved vi ikke.

Der er mere, vi heller ikke ved. Vi ved f.eks. ikke, om folk begynder på at læse årbøgerne, men så giver op, fordi de ikke kan forstå dem. Eller om de står i museerne og savner forklaring på eller forståelse af de ting, de ser.

En virkelig tilbundsgående undersøgelse ville sikkert bringe artige ting frem. Den ville måske også klarlægge, hvorfor der er den stagnation i de lokalhistoriske samfund, som Vagn Dybdahl påviste i sit foredrag på årsmødet i Frederikshavn for nogle år siden.

Undersøgelsen burde imidlertid ikke standse ved de historiske samfunds medlemmer og ved museumsgæsterne. Den skulle også omfatte den del af befolkningen, man ikke har forbindelse med. Her måtte man søge klarlagt, hvorfor den ikke har forbindelse med det lokalhistoriske arbejde, og hvad den kunne ønske sig for at udnytte de forskellige tilbud.

En undersøgelse af en sådan karakter ville i højeste grad være vejledende både for politikere og dem, der arbejder med lokalhistorien.

Vi vil komme til at stå på en meget solidere grund, og vi vil få et indtryk af, hvor der fra begge parters side skal sættes ind i fremtiden.

Det er klart, at den foreslåede undersøgelse vil kræve en stor indsats. Det er ikke noget, man blot kan bede et par bestyrelsesmedlemmer om at ordne. Der må etableres et hold af historikere og sociologer, som gives de fornødne midler, f.eks. gennem en bevilling fra forskningsrådene.

Ud fra undersøgelsen måtte det derefter overvejes, hvilken plads lokalhistorien bør have i kulturpolitikken. Denne behøver naturligvis ikke at være afstemt efter undersøgelsens resultat. Det kunne tænkes, at man af flere grunde ønskede ligefrem at skabe større interesse for lokalhistorie. Og dernæst er der det særlige forhold, at mange investeringer i lokalhistorie ikke alene kommer den nuværende generation til gode. Mens en bevilling til en koncert giver borgerne en engangsoplevelse, så vil bevillinger til publikationer, til bevarelse af miljøer, til arkiver osv. være investeringer, som der høves udbytte af gennem mindst årtier.

Med dette er vi inde i den nye videnskab, som hedder kulturøkonomi. Den er taget op i flere lande, navnlig har Tjekkoslaviet været førende, og sidst har man i Sverige sat et hold forskere i gang med spørgsmålet. Det, man bl. a. vil frem til, er at fastslå nogle måleenheder, så de bevilgende myndigheder kan dømme om effektiviteten i f. eks. teatre, orkestre, museer. Yderligere vil man kunne se, om befolkningen får et rimeligt udbytte af pengene. Man vil eksempelvis altså vurdere, om et tilskud på 5.000 kr. til en maleriudstilling giver større eller mindre behovstilfredsstillelse end 5.000 kr. til en lokalhistorisk publikation.

Stillet op på den måde, lyder det uhyre koldt og sagligt. Mange af os vil også instinktivt reagere imod det. Man må dog se i øjnene, at en sådan kulturøkonomi vil trænge frem. Dertil kommer, at mange bevilgende myndigheder mere eller mindre bevidst har anvendt den i sin praksis, men på et løst grundlag. Måske vil en sådan mere rational vurderingsmåde også skabe mere respekt om nogle kulturinstitutioner, selv om det omvendt vil kunne ramme andre institutioner.

Den skitserede undersøgelse vil ikke kunne laves fra dag til dag. Indtil da, og indtil resultaterne kan vurderes, bør det hele ikke standse. For mig at se kræves der en række reformer, og dem, jeg nu vil pege på, er samtidig sådanne, som jeg tror, undersøgelsen vil vise hen imod. De er samtidig et udtryk for en kommunalpolitikers vurdering.

Lad os først tage det allerede eksisterende. De lokalhistoriske årbøger har hidtil været den akse, hvorum arbejdet har drejet sig. Mange af dem er i de senere år i det ydre blevet stærkt moderniseret, og de bringer gennemgående yderst lødige afhandlinger. Men jeg har allerede nævnt, at de er stagneret; opslutningen om dem har ikke kunne følge med væksten hverken i folketallet eller i andre kulturelle aktiviteter. Dette kan heller ikke undre. Sagen er jo den, at det er en ganske håbløs opdeling af landet, som er sket med årbøgerne. Se blot årbogen her i Århus; den dækker samtidig Skanderborg, Horsens og Silkeborg, og det kan kun blive lejlighedsvis, at der kommer stof om disse byer, og selv om de gode borgere i Horsens og Silkeborg selvfølgelig med sympati føler sig knyttet til Århus, så tvivler jeg på, at tilknytningen også rækker til Århus bys historie.

Dette, den geografiske opdeling, er én ting, der hæmmer årbøgerne. Noget andet er indholdet. Blandt de tre, fire, fem afhandlinger, hver årbog bringer, kan man ikke regne med, at der hvert år vil være noget, som interesserer enhver modtager, heller ikke selv om man indskrænket området geografisk. Det gør heller ikke noget, hvis man er tilfreds med at holde et jævnt og beskedent medlemstal, hvor en stor del blot er med for at støtte den gode sag. Vil man derimod ekspandere, og vil man skabe større forståelse hos de bevilgende myndigheder, ja, så går det ikke.

Skal der være større interesse om den årlige bog, må et stort antal føle, at den, som man siger, kommer dem ved. Der er to veje at gå. *Enten* skal man skifte over til at udsende bøger, eventuelt hæfter, om et enkelt emne, *eller* også skal man, hvis man endelig vil bevare en årbog, samle bidragene om et enkelt tema. Eksempelvis skolerne og skolevæsenet, trafikken, forlystelser, forbrydelser og politi. Og så

må man tage springet og arbejde med mere snævre geografiske enheder; i mange tilfælde vil en enkelt storkommune kunne bære publikationen. I andre må storkommuner, der er snævert sammenknyttet, arbejde sammen. Det vil også være mere naturligt for et kommunalstyre at støtte publikationer, der henter deres emner fra kommunen, end det er at støtte en årbog, hvor kommunens forhold aldrig kommer med.

Nogle vil måske sige, at man på den måde prisgiver store landkommuner, som ikke kan klare en publikation (jeg ved i øvrigt ikke, om de ikke kan). Men det gør man allerede med de nuværende årbøger. Det er en illusion at tro, at de dækker deres områder. Tag eksempelvis »Fra Himmerland og Kær Herred«; her har der ikke i flere år været noget bidrag om så store bysamfund som Års og Farsø, eller tag Hardsyssels årbog, der ikke i en årække har bragt en linje om Struer.

At fremtiden ligger i en ændring som den, jeg her peger på, viser også den udvikling, der har været de steder, hvor man har taget denne linje op. Jeg skal blot minde om Søllerød, Gentofte, Middelfart, Århus og Aalborg.

For de lokale museer er problemerne af samme natur som for årbøgernes vedkommende. De store tvær- og længdegående samlinger gør dem til nationalmuseer en miniature, men uden at de derved ligefrem bliver til turistattraktioner.

Museerne og andre historiske institutioner kan imidlertid få store skarer i tale, når der arrangeres særudstillinger. Sagt meget brutalt kunne man udmærket i mange tilfælde nedlægge de kostbare permanente opstillinger, som man jævnlige og med store udgifter og med indsats af betydelig arbejdskraft organiserer. I stedet skulle man da indrette sig nogle magasiner (tingene vil da også blive mere betryggende opbevaret) og samle kraften om særudstillinger.

Denne virksomhed ville også kunne knytte en mere levende forbindelse til nutiden. Vi skal snart have valg; en udstilling om valgkampen i byen gennem tiderne vil have en appel til mange. Og vil en udstilling om butikken i byens historie ikke være en rimelig

måde at fejre en handelsforenings jubilæum på? Der er talrige muligheder, og både kommunestyre og andre organer i byen vil uden tvivl hellere støtte den slags initiativer end betale til et museum eller en samling, blot fordi det nu engang hører sig til.

Årbøgerne og museerne er gammelkendte institutioner rundt i landet. Noget anderledes stiller det sig når det drejer sig om arkiverne. Vi har siden 1890'erne haft de fire landsarkiver og har i de seneste år fået de mange egnhistoriske arkiver. Landsarkiverne har i særlig grad haft til formål at bevare den statslige lokaladministrations arkiver og har dertil samlet et stort antal godsarkiver.

De egnhistoriske arkivers virke er meget forskelligartet, og mange af dem har mere karakteren af at være billed- og tryksagssamlinger.

Næsten overalt er de egnhistoriske eller lokalhistoriske samlinger knyttet til folkebibliotekerne. Jeg kan nævne, at vi i den ny Århus kommune har lokalsamlinger i 11 biblioteker. Ved deres tilknytning til bibliotekerne har samlingerne opnået en fastere økonomisk basis, bl.a. i kraft af bibliotekslovens tilskudsbestemmelser. Der må imidlertid snarest tages stilling til en række problemer vedrørende de lokalhistoriske samlingers geografiske områder, sagsområder, afgrænsning til andre arkiver og museer, registrering lokalt og centralt osv.

Man skal nok være opmærksom på, at en for kraftig inddragning af det lokalhistoriske indsamlingsarbejde under biblioteket kan rumme en fare for, at de frivillige kræfter, der her gør en pionérindsats, ikke bliver fastholdt og udnyttet. Her kræves der en balancekunst og et godt samarbejde for at få det rette udbytte.

De samlinger, der arbejder under bibliotekernes beskyttelse, kan imidlertid ikke i storkommunen magte den anden vigtige arkivopgave: De kommunale arkiver Disse kan afleveres til landsarkiverne. Det er kun sket i beskedent omfang, og man må stille sig selv det spørgsmål: Vil landsarkiverne over en bank kunne modtage de kommunale arkiver? Det må formentlig besvares benægtende, i hvert fald når det gælder de store bysamfund;

alene her fra Århus har de opbevaringspligtige arkiver et omfang omtrent svarende til det fynske landsarkiv.

Også bevillingsmæssigt er der problemer knyttet til spørgsmålet. Det er åbenbart, at staten har en forpligtelse til at modtage og forvalte de kommunale arkiver, også selv om de er så store, at man i realiteten ikke er i stand til at tage imod dem uden meget store udvidelser af landsarkiverne. Samtidig må det indrømmes, at kommunerne er nødsaget til selv at forvalte de nyere arkiver. Med fare for at køre ind i problemer, der bør løses, men som er for komplicerede til en nøjere drøftelse i dag, vil jeg lægge frem til overvejelse, at der i de store kommuner bør oprettes arkiver, hvis drift fortrinsvis betales af staten efter en ordning svarende til statens refusion af udgifterne til skolevæsenet.

Inden jeg omtaler fordelene ved en sådan ordning, må jeg straks sige, at den fremfor alt ikke må nedbryde den nugældende opbygning af arkivvæsenet. Den skal kun supplere dette. Det er åbenbart, at der knytter sig mange fordele til de nuværende landsarkiver og til Erhvervsarkivet. Hvis man begynder at udstykke for stærkt af den statslige administration, vil sikkert meget blive slået i stykker. Og når det gælder Erhvervsarkivet, så kræver udnyttelsen af erhvervslivets arkiver en sådan specialviden, at den ikke kan spredes. De kommunale arkiver skulle kun tage sig af de rent kommunale sager, dog i en koordination med egnsarkivernes opgaver. Om egnsarkiverne på et eller andet tidspunkt så bør flyttes fra bibliotek til kommunearkiv, afhænger helt af, hvilken karakter dette sidste får, om det i sin indretning og sin politik lægger an på at være en udadvendt, åben institution.

Det er min opfattelse, at sådanne nye kommunearkiver vil kunne blive kraftcentre for det lokalhistoriske arbejde. Alene det forhold, at man derved rundt om vil få historikere med tilknytning til stedets historie, vil være en umådelig fordel. Man vil nemlig samtidig få personer, der vil kunne gå ind i arbejdet med de lokalhistoriske publikationer og med at arrangere særudstillinger sammen med museumsfolkene, og de vil kunne være det

konstante element i det lokalhistoriske arbejde. Man kan nemlig ikke regne med, at der til enhver tid vil være den fornødne frivillige arbejdskraft, og jo heller ikke, at enhver bibliotekar vil være historiker.

Det er på den anden side nødvendigt, at den frivillige arbejdskraft bevares og yderligere stimuleres. Der vil stadig være brug for den dygtige lokalhistoriker, som selv forsker og fremlægger sine resultater. Vi må dog se i øjnene, at ikke alle historisk interesserede kan gøre dette. Ledet af en fagmand – her kommer de nye arkivarer atter ind i billedet – vil mange flere kunne drages ind i historiske undersøgelser. Den nye samfunds-fagligt orienterede historieforskning vil også slå igennem i den lokalhistoriske forskning, og her vil der være brug for en interesseret frivillig arbejdskraft til brug for de mange masseundersøgelser, den nye forskning kræver.

Jeg har kun kunnet pege på enkelte af de problemer, der i dag består for lokalhistorien i kommunerne. Jeg har nævnt områder, hvor der trænges til reformer og en mere bevidst overvejelse af målene. Det er ganske givet, at der er store muligheder, og at mange flere ønsker at følge eller deltage i det lokalhistoriske arbejde. Griber vi denne chance, vil det kunne få vidtrækkende følger for det videre kulturarbejde.

En større lokalhistorisk bevidsthed vil væsentlig ændre mulighederne for at bevare bygninger og gadepartier. Ikke for at vort daglige liv skal udspilles i en museumsby, men for at give vor dagligdag øget fylde og glæde.

Lokalhistorien vil også styrke tilknytningen til det sted, hvor vi lever. Det skal ikke ske for at skabe en selvglad lokalpatriotisme, men for at vi ikke skal føle os mere – for at bruge et modeord – fremmedgjorte, end det moderne samfund tvinger os til.

Lokalhistoriens muligheder og rækkevidde er ikke udtømt hermed. Men for at den kan blive en integreret del af den nye kulturpolitik, må der sættes nye mål og tages nye former i brug inden for de nyskabte kommunale rammer.

